

CONSEIL DE L'EGALITÉ DES CHANCES ENTRE HOMMES ET FEMMES
RAAD VAN DE GELIJKE KANSEN VOOR MANNEN EN VROUWEN
RAT FÜR CHANCENGLEICHHEIT ZWISCHEN MÄNNER UND FRAUEN

**ADVIES NR. 56 VAN 13 SEPTEMBER 2002 VAN DE RAAD VAN DE GELIJKE KANSEN
VOOR MANNEN EN VROUWEN BETREFFENDE GENDER IN ONDERZOEK,
ONDERWIJS EN DOCUMENTATIE.**

ADVIES VAN DE RAAD VAN DE GELIJKE KANSEN VOOR MANNEN EN VROUWEN BETREFFENDE GENDER IN ONDERZOEK, ONDERWIJS EN DOCUMENTATIE.

Het Bureau van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen vond het om verschillende redenen belangrijk een advies uit te brengen gericht aan de verantwoordelijke ministers over de huidige toestand van genderstudies in België. De nakende hervormingen van het hoger onderwijs naar aanleiding van de Bolognaverklaringen, de onvoldoende waardering en erkenning van de reeds gedane inspanningen rond gender in onderwijs en het ontbreken van een overzicht van het aanbod betreffende genderstudies aan de Belgische universiteiten waren de voornaamste drijfveren voor dit advies. Er werd een commissie ad hoc 'gender in onderwijs' opgericht die besliste om het advies uit te breiden naar 'gender in onderwijs, onderzoek en documentatie'.

In dit advies wordt in de inleiding dieper ingegaan op de in juni 1999 ondertekende Bolognaverklaringen. Er wordt gewezen op de bevoegdheden van de gemeenschappen in de onderwijsmaterie. Enkele Europese landen worden geciteerd die rond genderstudies reeds enige ervaring hebben opgebouwd. Ook de intenties van een aantal ministers in de rapporten naar aanleiding van de wereldvrouwenconferentie in Peking worden in de inleiding verwerkt. In de omschrijving en situering van gender in onderzoek wordt ingegaan op het onderzoek uitgevoerd door de universiteiten en door de Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden (DWTC). Het hoofdstuk gender in onderwijs wordt onderverdeeld naar onderwijs vanuit de universiteiten (gespecialiseerde opleiding, keuzevak of verplicht vak en genderdimensie geïntegreerd in de cursus) en onderwijs door verenigingen buiten de universiteit. Het hoofdstuk gender in documentatie wordt gestoffeerd met een aantal initiatieven zoals Rosa, Bibliothèque Leonie Lafontaine, documentatiecentrum Amazone en het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis. Na de geformuleerde knelpunten worden de aanbevelingen naar gender in onderwijs, onderzoek en documentatie toegelicht, onderverdeeld in te verwezenlijken aanbevelingen op korte en lange termijn

1. Inleiding

- *Bolognaverklaring*

De Bolognaverklaring werd in juni 1999 door onderwijsministers uit 29 Europese landen en regio's ondertekend. Eén van de centrale punten in deze belangrijke verklaring is de invoering van een transparante en internationaal erkende gradenstructuur, gemeenzaam als de bachelor-master-structuur aangeduid. Een opleiding van drie jaar studie levert de graad van baccalaureaat op (professionele bachelor aan de hogeschool en academische bachelor aan de universiteit) en leidt tot een basisdiploma. In tegenstelling tot de kandidaturen van weleer kan men zich voortaan – en volwaardig – op de arbeidsmarkt begeven en het verworven diploma te gelde maken. Het diploma kan ook gevolgd worden door een master-diploma na één of meer jaar verdere studie. De student zal de keuze hebben tussen enerzijds een professionele master en anderzijds een academische master. Een doctoraat zou behaald kunnen worden na 8 jaar studie. Zodra de Bolognaverklaring van toepassing wordt, zal meer nadruk worden gelegd op modules, met andere woorden een beperkt aantal zware vakken die niet alleen uit hoorcolleges bestaan maar ook onder meer praktisch omvatten, zoals het schrijven van papers. Opleidingen worden omgezet in studiepunten of credits. Voor elk vak dat een student met een gunstig gevolg afgelegd heeft krijgt hij een aantal studiepunten. Op drie jaar tijd (bacheloropleiding) moet de 'normstudent' minstens 180 studiepunten behalen. Een master minstens 60 studiepunten, waarvan 20 voor een masterproef (eindverhandeling). Door de modularisering van opleidingen wordt studeren veel flexibeler en heeft een student meer ruimte om zelf vakken te kiezen die binnen zijn interessesfeer liggen.

Door de invoering van deze graden in de Europese landen kan de internationale vergelijkbaarheid van diploma's en graden worden verhoogd en de hoger-onderwijsmarkt transparanter worden gemaakt, wat onder meer zal leiden tot een verhoogde mobiliteit van studenten.

- ***Onderwijs is een gemeenschapsmaterie***

Momenteel komt het aan de Gemeenschappen toe om de inhoud van de studieprogramma's te bepalen. In de Franse Gemeenschap bijvoorbeeld, bepaalt het besluit van 5 september 1994 met betrekking tot de regeling van universitaire studies (B.S. 11 november 1994) in zijn artikel 17: "de universitaire autoriteiten bepalen de studieprogramma's (...). Deze programma's moeten minstens bestaan uit (...) de studie van de hoofdbestanddelen of –takken van de discipline of disciplines die de kwalificatie van de graden waartoe ze leiden bepalen. Daarnaast moeten de basisstudieprogramma's van de eerste en tweede cyclus ook de studie bevatten van vakken die bijdragen tot de algemene vorming van de student."

Het decreet op de universiteiten in de Vlaamse gemeenschap van 12 juni 1991 (B.S. 4 juli 1991) biedt de instellingen ruime autonomie over de invulling van de opleidingsprogramma's.

Momenteel ligt er bij het Vlaams Parlement een voorontwerp van structuurdecreet ter bespreking omtrent de herstructurering van het hoger onderwijs. Volgens dat structuurdecreet moet het nieuwe onderwijssysteem voor het hoger onderwijs tegen 2010 op kruissnelheid zijn. Maar in het academiejaar 2004-2005 wordt het systeem al bij de eerstejaarsstudenten ingevoerd en in datzelfde jaar zouden ook de eerste bachelors en masters uitgereikt worden. Het is immers de bedoeling om de huidige einddiploma's van een hogeschool- of universiteitsopleiding al in juni 2005 de nieuwe benamingen te geven.

Voor de tenuitvoerlegging van de Bolognaverklaring, die tot het snoeien in de programma's zou kunnen leiden, lijkt het noodzakelijk dat de overheden van de Gemeenschappen, zonodig op suggestie van de federale regering, er de universiteiten aan herinneren dat alle beleidsmaatregelen en wetgevingen ontwikkeld door de Europese Gemeenschap of andere internationale organisaties essentiële elementen vormen van de "voornaamste onderdelen van de onderwezen disciplines". De initiatieven die op onderwijsvlak worden genomen om deze beleidsmaatregelen en wetgeving te leren kennen leveren immers een onontbeerlijke bijdrage tot de algemene vorming van de studenten wat zeker bevorderend is voor de gelijkheid van mannen en vrouwen.

- ***Internationaal perspectief***

Er bestaan op het terrein van genderstudies genoeg mogelijkheden om in internationaal verband samen te werken. *Nederland* heeft de voorbije jaren een voortrekkersrol vervuld in het tot stand brengen (en financieren) van de organisaties die de internationalisering mogelijk maken. Het Nederlands Genootschap voor Vrouwenstudies staat centraal in deze initiatieven. Ook *WISE* –Women's International Studies Europe – heeft haar hoofdkwartier in Nederland.

In alle Europese landen bestaat genderstudies onder één of andere vorm. De mate waarin het zich verzelfstandigd heeft als wetenschap verschilt van land tot land. In *Italië* bijvoorbeeld gebeuren wel studies over vrouwen en wetenschappelijke initiatieven vanuit de vrouwenbeweging, maar vrouwenstudies zijn weinig georganiseerd binnen de universiteiten en er zijn weinig of geen vrouwenstudies docenten.

De *Erasmusprogramma's* dragen eveneens bij tot de ontwikkeling van vrouwenstudies in Europa. In het kader van Erasmus is binnen de Europese Unie studentenmobiliteit mogelijk, kunnen docenten worden uitgewisseld en kan gewerkt worden aan de opbouw van een gemeenschappelijk curriculum. Dit gebeurt op basis van specifieke contracten die tussen universitaire afdelingen en de E.U. worden aangegaan, en waarin precies wordt aangegeven welke activiteiten voor hoeveel studenten binnen dat programma kunnen worden gefinancierd. De bestaande Vrouwenstudies programma's zijn *NOISE* (Network Of Interdisciplinary Women Studies) en *WINGS*.

NOISE is het grootste Erasmusprogramma voor vrouwenstudies. Het wordt beheerd door het Centrum voor Vrouwenstudies Utrecht. Universiteiten uit 9 landen maken deel uit van het *NOISE*-netwerk.

Het Erasmus-evaluatieproject *Sigma* is een Europees inter-universitair netwerk dat zich bezighoudt met de evaluatie en ontwikkeling van nieuwe perspectieven op het terrein van Europese onderwijssamenwerking.

- *rapport naar aanleiding van de wereldvrouwenconferentie in Peking*

In het rapport van de regering aan het Parlement over het beleid gevoerd overeenkomstig de doelstellingen van de vierde wereldvrouwenconferentie in Peking wordt door mevrouw **Onkelinx** als minister belast met het gelijke kansenbeleid melding gemaakt van een aantal verwezenlijkingen in de loop van 2001.

“Om tegemoet te komen aan het tekort inzake de ontwikkeling van feministische studies in het Franstalig gedeelte van het land, steunt de Minister sinds december 2000 een pilootproject met betrekking tot een interuniversitaire leerstoel ‘Vrouwenstudies/genderstudies’. Dit project kan gezien worden als een positieve actie die op termijn moet leiden tot de federatie van de verschillende netwerken van onderzoekers en docenten op het stuk van genderstudies en tot een betere zichtbaarheid en betere coördinatie van de genderthematiek.” Het project werd inmiddels verlengd.

Ook minister **Picqué** maakt als minister van economie en wetenschappelijk onderzoek in het rapport van de regering aan het Parlement gewag van een aantal verwezenlijkingen afgelopen jaar. Zo werd onder meer de mogelijkheid voorzien dat vrouwenorganisaties in 2001 deel konden uitmaken van begeleidingscomités betreffende verschillende onderzoeksprogramma’s (zie paragraaf DWTC).

In het **verslag aan het Vlaams parlement 2000-2001** inzake de opvolging van de resoluties van de wereldvrouwenconferentie lezen we dat de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming Vanderpoorten in haar beleidsnota voor de periode 2000-2004 zegt “dat de lerarenopleidingen toekomstige leerkrachten vertrouwd moeten maken met gender en met intercultureel onderwijs. De inspectie zal derhalve bij de doorlichting van scholen aandacht besteden aan het emancipatorisch en intercultureel gehalte van de gebruikte handboeken en aan de wijze waarop de scholenemancipatie, roldoorbrekend werken en interculturalisering integreren in hun onderwijs.” Daarnaast is er ook nog de ‘interdepartementale werkgroep vrouwen en wetenschap. De bedoeling van deze werkgroep, waarin ook de Vlaamse universiteiten zetelen, is in de eerste plaats een klankbord en contactforum te verschaffen aan de Vlaamse vertegenwoordigers in de Helsinki-groep (werkgroep van vertegenwoordigers van de Europese lidstaten en kandidaat-lidstaten die de entiteit ‘Women in science’ bij het directoraat-generaal Onderzoek van de Europese Commissie bijstaat).

- *een advies gericht aan minister Onkelinx*

Het blijkt dat de federale steun aan de genderstudies een bepalende factor is geweest in de overgang van een werking die gebaseerd was op de inzet van vrouwengroepen en van vrijwilligers, naar een betere integratie in de universitaire structuren. Genderstudies zijn momenteel in volle groei over heel het land. In een Europese context zijn de beleidsbepalers immers gehouden aan de uitvoering van het mainstreamingsprincipe. Het genderonderzoek blijkt alzo onontbeerlijk om beleidsgericht onderzoek uit te voeren, met andere woorden onderzoek gericht op beslissingen van het beleid.

Naast het onderzoek speelt ook het onderwijs een kapitale rol. Hoewel sommige docenten in de loop van de jaren '70 reeds op eigen initiatief de genderdimensie in hun lessen hadden geïntegreerd, zijn het overwegend de onderzoekscentra voor vrouwenstudies die erin geslaagd zijn om de cursus ‘vrouwenstudies’ in het universitaire lessenkoffer te laten opnemen. Het meest bekende voorbeeld is het interuniversitair postgraduaat in vrouwenstudies aan de universiteit van Antwerpen. Hoewel diverse initiatieven zijn ontstaan in andere Vlaamse universiteiten (UG, VUB en KU Leuven), is dit de enige instelling in België waar ook een diploma in de vrouwenstudies kan worden gehaald.

Aan de Franstalige universiteiten bestaat er thans geen volledig cursuspakket ‘vrouwenstudies’. Afzonderlijke cursussen werden en worden gedoceerd aan de universiteiten, maar de scholing in en het debat rond vrouwenstudies geschiedt voornamelijk tijdens seminaries of in het kader van leerstoelen. De leerstoel Tassier aan de ULB die reeds in 1961 is gecreëerd en recenter de ‘leerstoel vrouwenstudies–genderstudies’, die dateert van het academiejaar 2000-2001, zorgen voor continuïteit op dat domein.

Zolang de institutionalisering van genderstudies zwak en onzeker blijft, wat nog steeds het geval is (ook in Vlaanderen), zal de gendergedachte binnen de academische cultuur beperkt blijven. Welnu, de

integratie van dergelijke opleiding in het universitair curriculum is onontbeerlijk in de vorming van professionelen in allerlei domeinen.

Aan de hand van dit advies willen wij de minister bevoegd voor het gelijkekansenbeleid mevrouw Onkelinx dan ook oproepen om in overleg met de bevoegde gemeenschappen extra inspanningen te leveren om in eerste instantie het genderspect te integreren in een aantal faculteiten binnen de verschillende universiteiten. Een volgende stap, een doelstelling op lange termijn, kan dan de integratie zijn van de genderdimensie in alle mogelijke richtingen van het hoger onderwijs.

2. Omschrijving en situering van de inspanningen naar gender in onderzoek, onderwijs en documentatie

2.1. Onderzoek

De verdeling van de bevoegdheden over de verschillende overheden die in België voor het wetenschappelijk onderzoek verantwoordelijk zijn, is vastgesteld bij de bijzondere wet tot hervorming der instellingen (BWHI) van 8 augustus 1980. De BWHI kent de 'primaire' bevoegdheid inzake wetenschappelijk onderzoek toe aan de Gemeenschappen en de Gewesten, in het raam van hun respectievelijke bevoegdheden, met inbegrip van het onderzoek ter uitvoering van internationale of supranationale overeenkomsten of akten. Als uitzondering op deze algemene regel worden een aantal bevoegdheden betreffende wetenschappelijk onderzoek toevertrouwd aan de Federale overheid, namelijk het wetenschappelijk onderzoek dat nodig is voor de uitoefening van haar eigen bevoegdheden.

In het 'Belgisch rapport voor Wetenschap, Technologie en Innovatie 2001' lezen we dat het grootste deel van het onderzoek in België gebeurt in de industrie, namelijk 72%. Het hoger onderwijs is de tweede sterkste actor met 24% van het onderzoek. Als we naar de financieringsbron kijken, dan blijkt dat de industrie 67% van het Belgische onderzoek financiert. Het grootste deel van het onderzoek dat zij doen, wordt dus door hen zelf gefinancierd. De overheid financiert 23% van het totale Belgische onderzoek (waaronder vooral het universitaire onderzoek).

2.1.1. Onderzoek vanuit de universiteiten

Eén van de belangrijke taken van de universiteit is het uitvoeren van wetenschappelijk onderzoek. Het is belangrijk voor de universitaire instelling om aan de top te staan inzake wetenschappelijk onderzoek omdat het de instelling ook in staat stelt de andere taken, zoals het verstrekken van academisch onderwijs en de dienstverlening, op het hoogste niveau te verzekeren.

Het aandeel van de industrie in het onderzoek in België is primordiaal. Het door de industrie zelf gefinancierde onderzoek in België nam met 5,1% per jaar toe in de periode 1993-1999. Het onderzoek in de universiteiten is gestegen met een vergelijkbaar groeipercentage (5,5%) over de periode 1993-1999. Doch, achter dit 'Belgische' groeipercentage gaat er een ander fenomeen schuil, namelijk de sterkere groei van de onderzoeksuitgaven van de Vlaamse Gemeenschap. In 1999 waren iets meer dan 60% van de onderzoeksuitgaven afkomstig van de Vlaamse Gemeenschap tegenover 55% in 1993. De Franse Gemeenschap kende een omgekeerde evolutie: haar aandeel daalde van 43,36% in 1993 naar 38,35% in 1999. Let wel: de onderzoeksuitgaven van de Franse Gemeenschap zijn wel degelijk mee gestegen, maar minder snel.¹

Het is belangrijk dat de bevoegde ministers bij het uitbesteden van beleidsgericht onderzoek de universitaire instellingen erop wijzen dat rekening moet worden gehouden met de genderdimensie bij het uitvoeren van het onderzoek.

SEIN is een interdisciplinair instituut van het *Limburgs Universitair Centrum* (interview met Mieke Van Haegendoren, *Sophia nieuwsbrief* nr. 24) waar beleidsondersteunend onderzoek over sociale en sociaal-economische onderwerpen, en thema's rond gelijke kansen uitgevoerd worden. Het SEIN organiseert opleidingen voor specifieke doelgroepen en vormingsprogramma's op maat. Onder het

¹ Bron: Het Belgisch rapport over Wetenschap, Technologie en Innovatie (BRISTI), 2001, samenvatting p. 6.

SEIN ressorteert o.a. het Steunpunt Women's Studies. Het steunpunt heeft als doel het opzoeken en kenbaar maken van blinde vlekken m.b.t. vrouwen in federale databanken. Het wordt gefinancierd door het AGORA-programma 'Arbeidsmarkt databanken' van het DWTC, ondersteund door het Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid.

2.1.2. Onderzoek door DWTC

De Federale diensten voor wetenschappelijke, technische en culturele aangelegenheden (DWTC) behoren administratief tot de Diensten van de Eerste Minister en staan onder het gezag van de Minister van Economie en Wetenschappelijk Onderzoek. De opdrachten waarvoor de DWTC verantwoordelijk zijn, werden vastgelegd bij het koninklijk besluit van 20 maart 1997. Deze opdrachten komen onder meer neer op:

- het bijdragen tot het aanbrengen van wetenschappelijk gefundeerde antwoorden op de voortdurende evoluerende maatschappelijke en technologische uitdagingen;
- het versterken van 's lands wetenschappelijk onderzoekspotentieel en de integratie ervan in de duurzame economische en sociale ontwikkeling van België en Europa;
- het valoriseren van het federaal wetenschappelijk en cultureel patrimonium.

In het nieuwe rapport van de regering aan het Parlement spreekt de huidige minister van Economie en Wetenschappelijk Onderzoek, Charles Picqué, over een aantal verwezenlijkingen binnen het wetenschappelijk onderzoek.

“Vanuit het standpunt van het Wetenschappelijk onderzoek, kwam het er in 2001 op aan de representatieve vrouwenorganisaties de gelegenheid te geven om in dialoog te treden met de onderzoekploegen met als doel hun bezorgdheid kenbaar te maken, ze te delen en samen te werken. Dat is gebeurd in het kader van een sociaal-economisch project, te weten de eerste oproep in het kader van het programma Sociale cohesie. Dat programma heeft als testcase gediend, maar dat experiment moet verder worden uitgebreid naar andere door de DWTC opgezette programma's. In werkelijkheid werd aan vertegenwoordigsters van vrouwenorganisaties gevraagd zitting te hebben in de begeleidingscomités van de door het programma gefinancierde onderzoekprogramma's. De vrouwenorganisaties zijn onder meer aanwezig in het kader van de volgende thema's: toekomst van de pensioenen, de arbeidsmarkt, parallelle circuits en activering van de steun aan de werkgelegenheid, psychiatrische instellingen, immigratie en palliatieve verzorging. Al is het nog te vroeg om de impact van die aanwezigheid in te schatten, toch hebben alle onderzoekploegen het idee gemakkelijk aanvaard. De vertegenwoordigsters van de vrouwenorganisaties worden beschouwd als actoren op het terrein en delen, als zodanig, hun ervaring mee, wat het doel was. Waarschijnlijk kan men in 2003 ten volle de betrokkenheid van de vrouwenorganisaties in de begeleidingscomités beoordelen. Zo zal onder meer duidelijk worden in hoeverre de onderzoekploegen rekening hebben gehouden met hun aanwezigheid.”

“Bovendien heeft het Wetenschappelijk onderzoek de Europese doelstellingen inzake 'Women in science' betreffende de productie van statistieken overgenomen, waardoor de plaats van de vrouw in het Belgisch onderzoek (aantal vrouwen, betrekkingen met verantwoordelijkheid, plaats in de adviesorganen, doctoraatscripties, studie- of vervolmakingsbeurzen, enz.) kan worden onderscheiden. Dit gold met name in het kader van de benchmarkingoefening van Eurostat, net als voor sommige delen van de BRSTI (Belgian Report on Science, Technology and Innovation) waarin het menselijke Onderzoek&Ontwikkeling-potentieel naar geslacht werd opgedeeld. Die publicatie is een poging om de geslachtsdimensie in de statistieken in te passen. Gelet op het tempo waarmee in België Onderzoek&Ontwikkeling-statistieken worden verzameld, zullen er in 2002 en 2003 meer cijfers voorhanden zijn per geslacht.”

Op 6 mei 2002 heeft het Federaal Ministerie van Tewerkstelling en Arbeid in samenwerking met de DWTC de studiedag '*Mannen en vrouwen zichtbaar maken in statistieken*' georganiseerd. De doelstelling van de studiedag was het bestuderen van de manier waarop de overheidsstatistieken de verschillen of gelijkenissen tussen mannen en vrouwen in verschillende domeinen kunnen weergeven, om zo tegemoet te komen aan de Europese eisen in het domein van de gelijke kansen. Deze studiedag wou vooral een dialoog op gang brengen met de producenten van federale statistieken over het

genderaspect door hen te confronteren met onderzoekers en gebruikers van statistieken. Minister Picqué beklemtoonde hier onder meer dat hij van plan is de Hoge Raad voor de Statistiek advies te vragen betreffende de integratie van de genderdimensie in de statistieken.

2.2. Onderwijs

2.2.1. Onderwijs gelijke kansen man/vrouw vanuit de universiteiten

Er bestaat momenteel vrij weinig informatie over (de verspreiding van) de opleidingen gelijke kansen, vrouwenstudies of genderstudies binnen de verschillende Belgische universiteiten. Aan de hand van een aantal interviews met pioniers op het vlak van vrouwenstudies, verschenen in de *Sophia*-nieuwsbrieven 21 t.e.m. 25 (maart 2000-1ste trim. 2001), kon een beknopte stand van zaken worden opgemaakt over de toestand van de vrouwen- en genderstudies aan het begin van de 21ste eeuw.

Sophia is een coördinatienetwerk voor vrouwenstudies dat in 1990 opgericht werd door een aantal feministische onderzoeksters en militantes. Doelstelling is het onderzoek en het onderwijs binnen het domein van vrouwenstudies in ons land te promoten en het belang van vrouwenstudies op wetenschappelijk vlak als voor de ontwikkeling van een vrouwvriendelijk beleid aan te tonen. Om contact te bevorderen tussen de onderzoek(st)ers aan alle universiteiten van het land en om een brug te slaan tussen de vrouwenbeweging en de academische wereld, publiceert *Sophia* een nieuwsbrief die informeert over onderzoek, onderwijs, vorming, publicaties en gebeurtenissen met vrouwen en gender als thema. *Sophia* organiseert ook colloquia die de stand van zaken weergeven van het onderzoek en het onderwijs in vrouwenstudies.

Aan de Belgische universiteiten worden momenteel cursussen omtrent de gelijke kansenproblematiek man/vrouw op heel verschillende wijzen aangeboden. Zo zijn er de voortgezette academische opleidingen, de keuzevakken of verplichte vakken binnen een aantal faculteiten en tot slot de professoren die op eigen initiatief de genderdimensie integreren in hun lessenpakket. Hieronder enkele voorbeelden.

- de gespecialiseerde opleiding

Aan de *Universiteit Antwerpen* (interview met Magda Michielsens, *Sophia* nieuwsbrief nr. 25) werd vanuit het Centrum voor Vrouwenstudies vanaf 1987-1988 een cursus georganiseerd onder de naam *Vrouw en Samenleving*. De Raad van Bestuur van de Universiteit wilde hiermee beantwoorden aan de behoefte van de feministische beweging naar wetenschappelijke informatie over de positie van de vrouw in de samenleving. In 1990 veranderde de naam in *vrouwenstudies*. Er werden elk jaar verschillende onderwijsmodules aangeboden (postgraduaat cursussen van 30 uur) over feministische theorieën, literatuur, vrouwengeschiedenis, gezondheid e.a. Doorheen de jaren werden met deze formule 550 studenten bereikt.

Vanaf 1990 werd de opleiding ondersteund via het *Steunpunt Women's Studies*. Dit was een federaal initiatief (DWTC), met bijgevolg een Franstalig steunpunt (aan de ULB) en een Vlaams steunpunt (aan de UIA). Women's Studies was één van de kleinste steunpunten die door Wetenschapsbeleid werden opgezet.

In 1994 kwam een samenwerking tussen de verschillende universiteiten tot stand om vrouwenstudies te doceren. Er werd gestart met een volwaardige universitaire opleiding '*Gespecialiseerde Aanvullende Studies Vrouwenstudies*', verzorgd door professoren van de verschillende Vlaamse universiteiten aan de Universiteit Antwerpen. Het betreft een voltijds studieprogramma van 1 jaar, dat eventueel ook over 2 studiejaar kan gespreid worden. Het leidt tot de graad van 'Gediplomeerde in de Aanvullende Studie Vrouwenstudies' (GAS) en is bedoeld voor licentiaten of houders van een HOLT diploma. De bedoeling is de emancipatie-deskundigheid van de deelnemers te verhogen door theoretische inzichten te verschaffen in de wijze waarop mannelijkheid en vrouwelijkheid de maatschappelijke context beïnvloeden en vorm geven. Tevens wordt een interdisciplinaire basis gelegd voor het verrichten van onderzoek op het terrein van vrouwenstudies. Volgende universiteiten

verlenen momenteel hun medewerking aan de aanvullende studie: KULeuven, LUC, UA, UG en VUB.

De opleiding vrouwenstudies aan de Universitaire Instelling Antwerpen werd vanaf het academiejaar 2000-2001 uitgebreid met *Nederlandstalig afstandsonderwijs Vrouwenstudies*. Het onderwijs dat via het internet aangeboden wordt omvat drie opleidingsonderdelen: feministische theorieën, gelijkheidsbeleid en media. Zowel de culturele, sociale als politieke representaties komen aan bod en worden op een samenhangende manier bestudeerd. De ontwikkeling van het afstandsonderwijs vrouwenstudies gebeurt in het kader van een *STIHO-project* (Vlaams Stimulerings Fonds Innovatie Hoger Onderwijs). De studie is een interuniversitaire samenwerking tussen de UIA (Antwerpen), de UG (Gent) en de VUB (Brussel).

Het Centrum voor Vrouwenstudies breidt vanaf september 2002 zijn cursusaanbod uit met een aantal modules. Een eerste module zal handelen over 'Gender en onderwijs'.

- **als keuzevak of verplicht vak**

Aan de **Vrije Universiteit Brussel** (interview met Machteld De Metsenaere, *Sophia nieuwsbrief* nr. 21-22) werd vanuit het Centrum voor Vrouwenstudies (1988) in 1997 een cursus 'Inleiding tot vrouwen-/genderstudies' aangevraagd om er in 1998 mee te kunnen beginnen. Het aanvraagdossier moet immers door een aantal organen van de universitaire gemeenschap goedgekeurd worden. Een nieuwe cursus veronderstelt een programmawijziging die vanuit een vakgroep moet vertrekken. De faculteit rechten werd bereid gevonden de cursus te patroneren. Pas nadat het voorstel door de verschillende raden werd goedgekeurd kon de cursus in het academiejaar 1998-1999 worden geïmplementeerd. De goedkeuring is zeer vlot verlopen aangezien er geen extra personeel werd aangetrokken. Een aantal proffen zagen hun opdracht uitgebreid worden. Het werd een nuloperatie qua kader. De cursus werd aangeboden als een keuzevak en niet als verplicht vak. In 1999 waren er in de veertig studenten die de cursus volgden. De opleiding kan ook in andere faculteiten gekozen worden, maar het wordt daar niet altijd expliciet in de programmaboekjes gezet. In de faculteit van de humane wetenschappen gebeurt dat wel.

Ontstaan vanuit het Centrum voor Genderstudies (1990) werd in 1999 aan de **Universiteit van Gent** (interview met Marysa Demoor en Chia Longman, *Sophia nieuwsbrief* nr. 23) de cursus 'een inleiding tot de genderstudies' verplicht voor de eerste licentiestudenten Vergelijkende Cultuurwetenschappen, en mogelijk keuzevak voor alle andere licentiestudenten. Een zeventigtal studenten(s) hebben de cursus als verplicht vak, terwijl een dertigtal studenten(s) het als keuzevak volgen. Vanaf het academiejaar 2000-2001 werd gestart met de cursus 'een inleiding tot de genderstudies II' als verplicht vak voor de tweede licentie Vergelijkende Cultuurwetenschappen, en als keuzevak voor alle tweede cyclusstudenten.

Voor het derde opeenvolgende academiejaar (2001-2002) vond aan de **Katholieke Universiteit Leuven** (interview met Veerle Draulans, *Sophia nieuwsbrief* nr. 24) een interfacultair college *genderstudies* plaats. Het interfacultaire keuzevak is verbonden aan het departement sociologie van de faculteit sociale wetenschappen en wordt aangeboden aan studenten uit alle richtingen uit de tweede cyclus. Het vak is opgebouwd uit een uitvoerig inleidend, wetenschapstheoretisch kader gevolgd door 8 colleges waarin telkens een andere docent(e) een specifiek thema belicht. In een laatste les worden een aantal linken gelegd tussen de diverse colleges. Tijdens de eerste lessenreeks waren 9 faculteiten en 13 departementen vertegenwoordigd, voor een totaal van 100 licentiestudenten die het examen genderstudies hebben afgelegd (verhouding 2/3 meisjes, 1/3 jongens). Ook de opleidingen antropologie en theologie bieden een eigen collegereeks vrouwenstudies aan terwijl een aantal docenten de genderthematiek in hun vakken uitdrukkelijk ter sprake brengen.

Om genderstudies aan de KU-Leuven te stimuleren wordt vanaf 2002 jaarlijks de Prof. dr. M. Lefèvre-prijs uitgereikt voor de beste licentiaatverhandeling die aan de KUL in het voorbije jaar over gender werd geschreven.

Aan de faculteit rechten van de **Université libre de Bruxelles** wordt een gespecialiseerde opleiding in het sociaal recht- *diplome d'études spécialisées en droit social* – aangeboden. De opleiding wordt

alleen opengesteld voor licentiaten in de rechten (ook voor de studenten die ingeschreven zijn in het laatste jaar), dragers van een diploma hoger onderwijs van het lange type en dragers van een diploma of getuigschrift behaald in het buitenland voor studies evenwaardig aan bovenvermelde diploma's. Eén van de verplichte cursussen binnen de gespecialiseerde opleiding, gedoceerd door Jean Jacquain, is de gelijkheid tussen vrouwelijke en mannelijk werknemers (*égalité entre travailleurs féminins et masculins*).

- in de cursus geïntegreerde genderdimensie

Verschillende docenten proberen de genderdimensie in hun cursussen in te bouwen.

2.2.2. Onderwijs gelijke kansen man / vrouw door verenigingen buiten de universiteit

Genova is een project (december 2000 - november 2002) dat wordt gesubsidieerd door de Vlaamse gemeenschap en het Europees sociaal fonds met als hoofddoelstelling het bevorderen van het gelijke kansenbeleid in opleiding en vorming zodat ook de toegang tot de arbeidsmarkt vlotter verloopt voor zowel vrouwen als mannen. Een aantal Vlaamse opleidingscentra werden bij het project betrokken.

- **Elcker-ik volkshogeschool** is een pluralistische en onafhankelijke vorminginstelling voor volwassenen die op een kritische manier maatschappelijke en persoonlijke tendensen onder de loep neemt. Zij organiseren onder meer trainingen rond gender. Zo is er de opleiding 'train de trainers' die zich richt tot educatieve medewerksters(-ers) van (politieke) vormingsinstellingen. Tijdens deze training wordt specifieke kennis overgedragen en worden methodieken inzake gendertrainingen voor politici aangeleerd.
- Via praktisch georiënteerde vormingsmodules wil **Flora vzw** onder andere verantwoordelijken en medewerkers in de socio-professionele inschakeling van laaggeschoolde vrouwen en mannen helpen om te gaan met de genderdimensie. De vormingsmodules reiken naast referentiekaders en theorie ook onmiddellijk bruikbare instrumenten aan. Binnen de vorming wordt op een systematische wijze verwezen naar concrete praktijksituaties.
- De **vzw Impuls** is een pluralistische vormingsinstelling voor volwassenen. Zij geeft vorming en bijscholing, begeleidt teams en groepen en organiseert studiedagen. Doelgroep zijn alle medewerkers en leidinggevenden van de social-profitsector. De hoofdthema's van Impuls zijn: agressiebeheersing, gender, communicatie, leiding geven en veranderingsbeheer. De genderthema's die Impuls uitwerkt zijn onder meer 'gender en leidinggeven', 'gender en inhoudelijk beleid' en 'omgaan met diversiteit in de organisatie'.

Als opvolger van de GRIF (gesticht in 1972) en vervolgens van de GRIF-Université des Femmes (gesticht in 1978), heeft de **Université des Femmes** van bij haar stichting in 1979 haar werkzaamheden georiënteerd op 'vrouwenstudies'. Als drijvende kracht achter die idee was de UF betrokken bij de eerste initiatieven in het academisch milieu, met name bij de interuniversitaire groep die was opgericht door Eliane Gubin (nu GIEF). De UF introduceert de problematiek van de sekseverhoudingen, thans bekend als de genderproblematiek, in alle kennisdomeinen. Deze feministische kennis gaat meestal uit van de kritiek op de dominante kennis en stoelt op het inzicht in de belangstelling en realiteitsbeleving van de vrouw. Via de onderzoeken en vormingen aan de UF hebben de vrouwen de mogelijkheid om verandering te brengen in de sociale verhoudingen die de gelijkheid in de weg staan. De UF organiseert opleidingscycli (van hetzelfde niveau als een keuzevak aan een universiteit), colloquia en studiedagen; ze geeft een tweemaandelijks thematisch tijdschrift uit (*Chronique féministe*); en reikt jaarlijks een prijs uit (*Le Prix de l'Université des Femmes*) aan een thesis die een belangrijke bijdrage levert in het licht van de vrouwenstudies. Ze verricht ook onderzoeksprojecten waarvan de meeste in opdracht van de Europese Commissie, de minister van Tewerkstelling en Arbeid die tevens belast is met het Gelijkekansenbeleid, of de minister van Sociale zaken.

2.3. Documentatie

2.3.1. RoSa

Naar aanleiding van een aantal belangrijke evoluties tijdens de tweede feministische golf zoals het opstarten van feministische tijdschriften en het ontstaan van een wetenschappelijke discipline ‘vrouwenstudies’, bleek de oprichting van een centrum die deze informatiestroom kon bijhouden en verwerken noodzakelijk. Het was uiteindelijk in 1977 dat het idee om in Vlaanderen een vrouwendocumentatiecentrum op te richten concreet vorm kreeg. In dat jaar kende de toenmalige minister van Nederlandse Cultuur, mevrouw Rika De Backer, een beperkte subsidie toe om het vrouwendocumentatiecentrum-project van de grond te krijgen. Op 26 oktober 1978 werd het Documentatiecentrum RoSa (Rol en Samenleving) officieel geopend. Het aantal boeken en tijdschriftentitels ging gestaag de hoogte in en ook de telefonische en schriftelijke vragen om informatie stroomden toe. In 1990 werd gestart met de automatisering van de bibliotheek. Tegelijk werd met de Vrouwthesaurus een nieuw, professioneel ontsluitingssysteem geïntroduceerd. In 1999 telde RoSa reeds 14 personeelsleden.

Bij RoSa kan men terecht voor boeken, tijdschriftartikels, adressen of affiches over feminisme, gelijke kansen en vrouwenstudies in binnen- en buitenland. De RoSa-bibliotheek is voor iedereen toegankelijk en heel het jaar door geopend. Iedere bezoeker wordt individueel begeleid en waar nodig geholpen.

2.3.2. Bibliothèque Leonie Lafontaine

Begin jaren '80 richtte de Université des Femmes de *Bibliothèque Leonie La Fontaine* op, die beschikt over een collectie van ongeveer 12.000 boeken, tijdschriften, rapporten, enz. Deze bibliotheek levert bronnenmateriaal voor alle wetenschappelijke arbeid in verband met genderstudies. De werken uit haar collectie zijn over het algemeen niet beschikbaar in de universitaire en openbare bibliotheken.

2.3.3. Documentatiecentrum Amazone – promotie en verspreiding van informatie en documentatie

Naast de twee goed uitgebouwde documentatiecentra – Rosa en Léonie La Fontaine – heeft Amazone zich georiënteerd naar een complementaire activiteit, namelijk een verspreiding van informatie en documentatie langs virtuele weg. In 1996 al ontwikkelde Amazone een website die in de loop van de jaren werd aangevuld met een organogram van de gelijkemansinstellingen, dossiers en databanken. Via projecten met Europese financiering kon het informatieaanbod worden verruimd met goede praktijken uit verschillende beleidsterreinen zoals voorbeelden van genderbenaderingen in de socio-professionele inschakeling van laaggeschoolden in de databank *Euwedim I*, en instrumenten voor gendermainstreaming in de databank *Digma* (Database of Instruments for Gender Mainstreaming). Deze databank is vooral bestemd voor wie, om het even op welk niveau of beleidsdomein betrokken is bij het beleidsproces. In 2001 werd het elektronisch bulletin *Elektr@* gelanceerd. Er werd een nieuwe fase in het informatiseringproject *AMIS* (Amazone Information system) voorbereid zodat de gebruiker on-line zal kunnen zoeken in de catalogus van het documentatiecentrum. Het project *Euwedim II* geeft een overzicht van genderbenaderingen in beroepsopleidingen voor volwassenen van alle scholingsniveaus. Er worden voorbeelden van opleidingen in de databank opgenomen die op een of andere manier rekening houden met strategische en praktische genderbehoeften.

2.3.4. Het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis

Het Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis werd samen met Amazone opgericht maar vormt een afzonderlijke vzw. Eind 2001 bewaarde het AVG 56 archieven en de collectie breidt langzaam uit. Jaarlijks ontvangt men een vijftal nieuwe archieven. De grootste tijdsinvestering gebeurt in het beheer en de ontsluiting van de archieven. Sporadisch wordt materiaal geleverd voor tentoonstellingen.

3. Knelpunten

* Uit de interviews die Sophia afnam met een aantal pioniers op het vlak van gender in onderwijs binnen de verschillende universiteiten kwamen een aantal knelpunten naar voor.

- Er is momenteel geen algemeen gebundeld overzicht beschikbaar van de bestaande cursussen (verplicht of keuzevak), seminaries, leerstoelen, werkcollege's, enz. omtrent de gelijkemansproblematiek mannen / vrouwen die door de verschillende Belgische universiteiten worden onderwezen.

- De opleiding kan ook in andere faculteiten gekozen worden, maar het wordt daar niet altijd expliciet in de programmaboekjes gezet. (*Vrije Universiteit Brussel*)

- Mieke Van Haegendoren vindt het heel belangrijk dat "de genderdimensie in gewone vakken in de tweede cyclus aan bod komt. Of via keuzevakken, waardoor er eigenlijk een veel grotere populatie bereikt wordt dan wanneer je een aparte afstudeerrichting of postacademische opleiding hebt".

- Naast het feit dat het feministisch engagement geen deel uitmaakt van de officiële opdracht ligt ook het gebrek aan tijd aan de oorzaak van het ontbreken van een opleiding genderstudies. Het is een kwestie van beschikbaarheid (*Citaat uit een interview met Eliane Gubin, GIEF, ULB*).

- De subgroep die belast was met het samenstellen van een lessenpakket werkte een ambitieus programmavoorstel uit voor vrouwenstudies en bekeek de mogelijkheden om vrouwenstudies ingang te doen vinden in het officiële programma. De GRIEF stootte hier echter op moeilijkheden. Het is immers niet makkelijk om nieuwe vakken te introduceren, zodat andere instrumenten voor onderwijs dienden uitgewerkt te worden. Met dacht hierbij aan een leerstoel of diploma vrouwenstudies. (*Université catholique de Louvain*).

* Sophia heeft aan de hand van een kleinschalig onderzoek de maatschappelijke relevantie van de GAS-opleiding vrouwenstudies op de arbeidsmarkt in België nagegaan (Sophia-nieuwsbrief nr. 26, 2001). Een aantal knelpunten kwamen aan bod:

- het engagement en de interesse van de informanten gaat in hoofdzaak naar het feminisme of naar de aan feminisme gelinkte thema's; in het algemeen is er nood aan een wetenschappelijke benadering van de genderdimensie;

- de impact en de meerwaarde van vrouwenstudies op de informanten ligt veel meer op de attitude om alles door een genderbril te bekijken met een (h)erkenning van eigen vrouwelijke identiteit waardoor vertrouwen en assertiviteit groeit, dan op het onmiddellijk verhogen van de kansen op de arbeidsmarkt;

- de keuze voor vrouwenstudies hebben in het algemeen de levensplannen niet gewijzigd en hebben niet onmiddellijk invloed gehad bij aanwervingen, hoewel het netwerk in en rond vrouwenstudies wel een rol speelt in de tewerkstelling waarin mensen worden aanbevolen;

- het diploma van GAS-opleidingen leidt niet rechtstreeks tot een job maar helpt ruimte te scheppen om in de huidige job rond gender te werken.

* In het licht van de deelname van de Université catholique de Louvain aan het Thematische netwerk ATHENA (Advanced Thematic Network in Activities in Women's Studies in Europe), hebben de Groupe interdisciplinaire Etudes-Femmes (GRIEF) en het Centre Femmes et Société (CeFeSoc) een onderzoek uitgevoerd naar de noodzaak en het belang van specifieke programma's inzake 'genderstudies / vrouwenstudies' binnen het universitair onderwijs of in het raam van niet-universitaire opleidingsprogramma's. Een vragenlijst werd verspreid onder een aantal verantwoordelijken van verenigingen die actief zijn op het vlak van gelijke kansen voor mannen en vrouwen. Volgende knelpunt kwam naar voor:

- gelet op de vraag naar vrouwenstudies in Franstalig België, blijkt uit het onderzoek dat het belangrijk is geleidelijk werk te maken van de institutionalisering van de vrouwenstudies. Om een wildgroei van inspanningen en initiatieven te vermijden lijkt het onvermijdelijk om een coördinatie van de initiatieven tot stand te brengen tussen de betrokken personen en universitaire instellingen. Die coördinatie zal het mogelijk maken een nieuwe ontwikkelingsfase van de bestaande projecten op te starten en hun continuïteit en officiële erkenning te garanderen.

* In Vlaanderen zijn op initiatief van minister Vanderpoorten (onderwijs) een aantal 'Steunpunten' gecreëerd waar onderzoek ondergebracht wordt over bepaalde maatschappelijke thema's (milieu, mobiliteit e.d.). Gelijkekansenbeleid is ook één van die thema's. Het steunpunt is van start gegaan op 1 oktober 2001. Belangrijk in verband met de naamgeving van een opleiding 'Gelijke kansen m/v' is het feit dat in dat Steunpunt alle 'doelgroepen' waarop minister Vogels haar beleid richt worden samengebracht, dit wil zeggen vrouwen, allochtonen, ouderen, holebi's.

4. Aanbevelingen

4.1. Wat moet er op korte termijn worden verwezenlijkt?

- Het is absoluut noodzakelijk diepgaander onderzoek te verrichten naar de actuele situatie van bestaande opleidingen en cursussen vrouwen- en genderstudies binnen de verschillende Belgische universiteiten. Dit onderzoek zou eveneens betrekking moeten hebben op het streefdoel en de mogelijke strategie en dit zowel op het vlak van onderwijs, onderzoek als documentatie. Een fundamentele vraag hierbij kan zijn of de 'genderdimensie' ingeschakeld moet worden in alle opleidingen dan wel of er daarnaast nog een aparte opleiding moet bestaan? Een andere fundamentele vraag kan zijn of het beleidsondersteunend onderzoek het best dient te gebeuren in de opgerichte steunpunten, in de genderstudiecentra aan de universiteiten of elders?

Naast dit onderzoek zou er tevens een inventaris moeten worden opgemaakt van alle bestaande cursussen (verplicht of keuzevak), seminaries, leerstoelen, werkcollege's, enz. binnen de universiteiten. Om dit te realiseren lijkt een samenwerking met de '*cel gelijke kansen*' die binnen de meeste universiteiten werd opgericht, onontbeerlijk.

- Een cursus 'gelijke kansen mannen / vrouwen' dient, puur juridisch bekeken, nu reeds een keuzevak te worden in een aantal faculteiten (bijvoorbeeld rechten, filosofie, psychologie, sociologie, cultuurwetenschappen en geneeskunde).

- De Raad roept Minister Onkelinx dan ook op om in overleg met de bevoegde gemeenschappen extra inspanningen te leveren teneinde het genderaspect te integreren in een aantal faculteiten binnen de verschillende universiteiten. Een doelstelling op langere termijn kan de integratie zijn van de genderdimensie in alle mogelijke richtingen van het hoger universitair en niet-universitair onderwijs.

- De academici die de Centra voor genderstudies en de bestaande universitaire initiatieven dragen moeten alleszins in het academisch kader erkend en bezoldigd worden.

- De universiteiten zouden aan de studenten een overzicht moeten geven van de faculteiten, opleidingen en cursussen die het thema 'gelijke kansen mannen / vrouwen' integreren. Zo zou bijvoorbeeld in de programmaboekjes kunnen worden vermeld of men binnen de universiteit beschikt over een aparte opleiding, een verplicht- of keuzevak, een integratie van de genderdimensie in bepaalde cursussen, seminaries, leerstoelen,...

- Er kan bij wijze van stimulans ook, naar het voorbeeld van de Katholieke Universiteit Leuven en de Université des Femmes, gedacht worden aan een veralgemening van een jaarlijkse prijsuitreiking voor de bekroning van eindwerken die het genderperspectief integreren.

- De Raad meent hiernaast dat het belangrijk is dat de bevoegde ministers bij het uitbesteden van beleidsgericht onderzoek de universitaire instellingen er systematisch op wijzen dat rekening moet worden gehouden met de genderdimensie bij het uitvoeren van onderzoek.

- De Raad kijkt uit naar het advies van de Hoge Raad voor de Statistiek omtrent de integratie van de genderdimensie in de statistieken dat door Minister Picqué werd gevraagd.

- De Raad wenst binnen dit kader ook te wijzen op de bevorderende initiatieven van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming. Minister Vanderpoorten stelt in haar beleidsnota voor de periode 2000-2004 dat binnen de lerarenopleidingen het aspect gender moet worden geïntegreerd om toekomstige leraars van zowel het kleuter-, lager-, secundair als hoger onderwijs vertrouwd te maken met de problematiek van gelijke behandeling man-vrouw. De inspectie zal bij de doorlichting van de scholen dan ook aandacht moeten besteden aan het emancipatorisch gehalte van de gebruikte handboeken. Dergelijke initiatieven moeten volgens de Raad ondersteund worden. De inspectiediensten moeten overigens voldoende gevormd zijn om hun taak behoorlijk te kunnen uitvoeren. Binnen dit kader kan trouwens gewezen worden op het bestaan van de onderwijsmodule 'Gender en Onderwijs' die sinds september 2002 wordt gegeven aan het Centrum voor Vrouwenstudies aan de universiteit Antwerpen.

- Het nieuw op te richten Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen zou in de toekomst een rol kunnen spelen in het informeren van alle geïnteresseerden en het sensibiliseren van de verschillende onderwijsniveau's omtrent de bestaande gendergebonden initiatieven, genderdocumentatiecentra en uitgewerkte vormingsinstrumenten zoals de 'machtswijzer' van de Nederlandstalige Vrouwenraad. Bovendien moet het Instituut bevoegd zijn om de studies en onderzoeken betreffende gender en gelijkheid van vrouwen en mannen te coördineren. Het Instituut kan op dit domein een belangrijke steun betekenen voor de bevoegde overheden die met deze problematiek te maken hebben.

4.2. Wat moet er op lange termijn worden verwezenlijkt?

- Het gelijkkansenthema mannen / vrouwen is een thema dat tot het basisstudieprogramma van de universiteiten zou moeten behoren. Op langere termijn zouden genderstudies aan alle faculteiten minstens als keuzevak moeten worden aangeboden. Per universiteit zou er een docent (coördinator) bevoegd moeten zijn om het geheel in goede banen te leiden en als aanspreekfiguur te fungeren.

- Er moet een duidelijke uitbouw komen van een bijzondere licentie genderstudies die qua statuut volwaardig is aan andere bijkomende universitaire opleiding die kunnen gevolgd worden. Dit wil zeggen dat het enkel toegankelijk is voor houders van een universitair diploma en dat het ook leidt tot een nieuw universitair diploma. De docenten moeten bovendien volwaardig betaald worden en ook gerekruteerd worden op basis van hun capaciteiten en ervaringen. Enkel door de erkenning met daaraan gekoppeld de inbedding in de structuur en het financiële budget van de universiteit, kan de continuïteit van genderstudies worden verzekerd.

- Er moet ook de nadruk worden gelegd op het feit dat het uiterst noodzakelijk is dat tussen de verschillende gemeenschappen overleg wordt gepleegd. Het moet onder meer de bedoeling zijn om zowel in Wallonië, Brussel als Vlaanderen te komen tot een gelijke ontwikkeling van genderstudies binnen het hoger universitair en niet-universitair onderwijs, het inrichten van gendergerichte onderwijsmodules in de algemene opleidingen voor leerkrachten en het gendergevoelig maken van de (onderwijs-)inspectiediensten.

- De bevoegde ministers zouden een budget moeten voorzien voor een publicatie (tijdschrift/cahier) met betrekking tot genderstudies in het Engels. De artikelen die daarin worden gepubliceerd krijgen dan eventueel een internationale weerklank wat de carrière van de schrijvers kan vooruithelpen. Ook subsidiëring van internationale studiedagen (in samenwerking met gerenommeerde buitenlandse universiteiten) verdient aanbeveling.